

Örökségesítés Erdélyben

Fehér Andrea (szerk., összeáll.): *Örökség – identitás – emlékezet. A kulturális és szellemi örökség recepciója Erdélyben.*

(Erdélyi Évszázadok VIII.) Egyetemi Műhely Kiadó, Kolozsvár, 2023. 332 oldal.

A kolozsvári magyar nyelvű egyetemi oktatás tekintetében a rendszerváltás óta eltelt időszak egy felívelőben lévő sikertörténet, amelynek fontos állomása volt 2012, amikor megalakult a Babeş–Bolyai Tudományegyetem keretében zajló történelemszakképzés magyar tagozatát tömörítő Magyar Történelmi Intézet. Nem sokkal később, *Erdélyi Évszázadok* címmel az intézeti évkönyv első darabja is napvilágot látott. A sorozat főszerkesztője, Rüszt Fogarasi Enikő által jegyzett *Útravaló* szerint az évkönyvek az Intézet sokszínű szakirányai számára szeretnének megjelenési fórumot biztosítani, illetve a történelem, nemzetközi kapcsolatok, régészet, levéltár, művészettörténet, könyvtár és kulturális turizmus területeit összefogni. A kiadványok elsődleges célja az Intézetben és a körülötte zajló kutatási eredmények megismertetése.

Az egyes számok profilja valamely konferencia vagy tematika mentén alakult. A jelen ismertetés tárgyát képező, VIII. kötet törzsfelvezete az örökség, identitás és emlékezet témakörét járja körül. Az ezt követő *Műhely* rovatban *A kulturális örökség kutatása és hasznosítása* mesterképző program 2023-ban végzett diákjai a fenti blokkhoz egy-egy esettanulmánnyal kapcsolódva engednek betekintést kutatásaikba.

„Kötetünk az emlékezet és az identitás szakirodalmából kiindulva az örökség hagyományosabb értelmezéséhez kíván visszatérni, s az örökségre a tudományosságtól eltávolodó, a mindenkori jelen igényeihez és elvárásaihoz igazított kulturális terméként tekint ...” (9) – fogalmazta meg az *Előszó*ban a kiadvány célját az azt összeállító Fehér Andrea egyetemi adjunktus, akinek *ars poeticáját* a kötet egésze következetesen magán viseli. A tanulmányok tehát az örökségre nem adott dolgok halmazaként, hanem egy folyamat eredményeként létrejött, állandó átalakulásban lévő alkotásként tekintenek. E megközelítés hozadékaként az örökségesítés intézményes és egyéni szereplői láthatóvá, mi több problematizálhatóvá válnak.

Erdősi Péter az ELTE BTK Atelier Interdiszciplináris Történelmi Tanszékének vendégtanáraként a kolozsvári Magyar Történelmi Intézetben is tartott előadásokat. Tanulmányában a nemzeti és a világörökségi szint között elhelyezkedő európai örökségről értekezik. Az európai „kulturális örökség” kortárs fogalmának kialakulását és az Európai Unió, illetve az Európa Tanács általi használatát követi nyomon. Az elmúlt évtizedek fejlődését az integrativitás irányába való elmozdulással jellemzi. Míg kezdetben ellentét feszült a kultúra sokszínűsége és az intézményes szinten meghatározott európai örökség között, addig napjainkra

a mesternarratívákat a különféle, akár egymásnak is ellentmondó elbeszélések váltották fel. Erdősi írása mindenekelőtt arra mutat rá, hogy a jelentős intellektuális és anyagi ráfordítást igénylő európai örökség megteremtésébe fektetett munka tétje nem kisebb, mint az európai eszme életképessége. Az európai kulturális örökség tudatosításával a nemzeti és lokális értékek nem elhalványulnak, hanem kontextusba kerülnek, többletjelentést kapnak, tudatosulnak a külföldi kultúrtörténeti párhuzamaik és nemzetközi összefüggéseik, ráadásul láthatóságuk megerősödik európai szinten.

Ám mi a nemzeti örökség? Hol van a nemzet emlékezetének a helye? És hol van a nemzet közös identitását megalapozó történeti igazság? A 19. századból öröklött reflexeinktől hajtva ezekre a kérdésekre a levéltárakban és a múzeumokban keresgélve próbálnánk válaszokat találni. Csakhogy, amint ezt Flóra Ágnes kötetben közölt tanulmánya is meggyőzően bizonyítja: „A levéltárakban nincs teljes történeti igazság, nincs egy nemzet, nép, közösség identitása, nincsenek rejtett titkok. A levéltárban iratok/adatok vannak és lesznek, azok, amelyeket a levéltárosok iratértékelésük folytán az utókor számára megőriznek.” (40–41) Hans Booms (1924–2007), a *Bundesarchiv* egykori igazgatójának 1972-es írásából kiindulva Flóra Ágnes a levéltári szakma megújításának fontossága mellett érvel. Olyan iratértékelési reformot sürget, melyben az irat helyett az adat/az információ levéltári alapegységgé válik. A digitális lehetőségeket is számításba véve, hibrid levéltárak létrehozásában gondolkodik, melyekben papír alapon az állami szervek működése szempontjából alapvető iratokat gyűjtik, digitális formában pedig az ügyviteli szempontból hamar elévülő, de a kor társadalmi és gazdasági jelenségeihez kapcsolódó információkat archiválják. Ezáltal látja a szerző elkerülhetőnek, hogy a jövő levéltárai „néma” vagy „csendes levéltárakká” váljanak.

Nemzeti örökség tehát az, amit a rendelkezésre álló tárgyi és szellemi javakból annak gondolunk. Amit valaki(k) kulturális, gazdasági, professzionális, élményszerző, profittermelő, identitásépítő, szociális hálót gyarapító, szakmai tevékenység végzését biztosító vagy bármilyen más indíttatásból akként interpretál(nak). Például a Jancsó E. Katalin tanulmányában lajstromba vett erdélyi magyar nyomtatott szakácskönyvek, melyek feltáró kutatói munka révén kerülnek be, vagy – ennek hiányában – maradnak ki a nemzeti szakácskönyvek eminens sorából.

Ugyancsak a nemzeti örökség részét képezi a népi kultúra, mert az elit a 19–20. században ezt mozgásba hozta, nemzeti kultúraként „felfedezte”. Kie azonban a népi kultúra ma? – teszi fel a kérdést Keszeg Vilmos az örökségesítést és az értékesítést mint revitalizációs stratégiákat tárgyaló tanulmányában –, amikor „immár nem apáról fiúra, hanem tanárról diákra száll a hagyomány” (93). Az örökségelmélet elterjedése ugyanis a népi kultúra intézményesülését eredményezte. Jóllehet ezáltal hozzáférhetősége nőtt és továbbélése is biztosabbá vált, természete azonban sok tekintetben megváltozott.

Az örökség „nyitottsága” révén a kánonból korábban kirekesztett csoportok emlékezte is társadalmazható. Ennek egyik eszköze lehet az Újvári Dorottya

tanulmányában elemzett *privát kép*, hiszen általa egyébként homályba vesző identitások nyerhetnek láthatóságot, válhatnak a társadalmi emlékezet részévé. A női tapasztalatok privát képek révén való előhívásához a szerző a feminista művészettörténet területéről ajánl módszertani támpontokat.

A patriarchális alapokon nyugvó kultúraszemlélet kritikáját fogalmazza meg tanulmányában Kádár Ágota is. A *Műhely* blokkban helyet kapó írás a női múlt kulturális örökségbe való inklúzióját azáltal segíti, hogy két alig ismert építőmester-nő, Paulas Erika és Préda Ilona életpályáját rekonstruálja. A jórészt korabeli sajtóközlemények alapján kirajzolódó életpályák plasztikus képet adnak ezen úttörők szakmai érvényesülése előtt álló strukturális akadályokról.

A „nyitottság” vagy integrativitás a másik oldalon vitahelyzetet teremt, hiszen nem evidens, hogy a minket körülvevő világból mi az, aminek a megőrzésére és megismertetésére több intellektuális és anyagi ráfordítást érdemes áldozni. Béres Kinga Renáta tanulmányában a sajtótermékek és a tanácsülési jegyzőkönyvek alapján a 19. századi Marosvásárhely egyik meghatározó emlékhelyének, Bodor Péter zenélő kútjának a 2000-es évek elején napirendre kerülő rekonstruálása körül kibontakozó polémiát vázolja. Következtetés gyanánt, a műemlék- és örökségvédelem irányelvei mentén, gyakorlati javaslatokat is tesz a Bodor-kút emlékezetének észszerű módon való ápolására.

A szocialista korszak épített örökségének utóélete Erdélyben ugyanakkor azt példázza, hogy milyen, amikor valami egyértelműen nem része a közösség identitásának, így az örökség címre sem formálhat jogot. Kiss Anna Ilona kérdőíves felméréssel tette láthatóvá a helyiek szatmárnémeti új központjához, illetve a marosvásárhelyi Színház térhez való, jórészt elutasító viszonyulását. A máig ható ellenérzések okait a szerző az építés körülményeivel és a tágabb történelmi kontextussal magyarázza. Meggyőző érvelése szerint ezek az épületek azért nem fognak soha olyan státusba kerülni, mint kastélyaink vagy templomaink, mert a közösségi akarat figyelembevételének teljes hiányával jöttek létre, és tájidegenek. A nemzetiségek szempontjából az sem kedvez számukra, hogy a Ceaușescu-korszak asszimilációs politikájának az építészeti lenyomatai.

Silló Dalma Orsolya tanulmánya egy örökségelem történeti fejlődésének példáját taglalja, amikor az Ezer Székely Leány Napja mozgalmának az identitás megőrzésében, megerősítésében játszott szerepeit tekinti át. Az első ízben 1931-ben megszervezett, 1935 és 1990 között mindössze egy alkalommal megrendezett (1940), 1990 óta viszont évi egyszer sorra kerülő esemény tartalmát minden időben a jelen igényei határozták meg. Nem volt ez másként a koronavírus időszakában sem, amikor a járványügyi helyzet teremtette speciális körülményeket a rendezvény kapcsán felszólalók a szocialista rendszer tiltásaival vonták párhuzamba. Sokat elárulva ezzel a székelyek járvánnyal kapcsolatos „szkepticizmusáról”, de a másik oldalon az elit új elemekkel bővülő identitásnarratívájáról is.

A kötet örökség és identitás témakörében írt utolsó, Dimény-Varga Fanni által jegyzett tanulmánya Románia egyik világörökségi helyszínével foglalkozik: Verespatak 2021-ben elnyert világörökségi tagságáig vezető útját és aktuális

kilátásait tekinti át. Noha Verespatak örökségesítése atipikus volt, hiszen jogi eszközként szolgált a ciántechnológiás aranykitermelés megakadályozására, a település kálváriája és a világörökségi tagság elnyerése óta eltelt időszak csendje a romániai örökség- és természetvédelem anomáliáit villantja fel. A világörökségi státus ugyanis nemcsak védettséget, hanem a nemzetközi turizmusba való becsatlakozás lehetőségét is jelenti, ami Verespatak aktuális gazdasági és társadalmi problémáira is válasz lehetne. Ha azonban a település turisztikai fellendítése érdekében az ország nem tesz lépéseket, akkor ugyan „Verespatakot sikerült megmenteni a ciántól, de nem sikerült megmenteni a pusztulástól” (198). És milyen örökség az, amelyiknek értékét el kell magyarázni a közösségnek?

A kolozsvári Magyar Történeti Intézet évkönyveinek *Arcél* rovata hivatás-szerűen a kolozsvári egyetem, illetve Erdély fontosabb magyar személyiségeinek rövid életrajzát ismerteti, ezek szélesebb körű megismertetésének céljával. Az egyes személyiségek kiválasztásakor az évfordulók is láthatóan szerepet játszanak. A szóban forgó évkönyv Beke Antal (Fábián Róbert-Donát), Petri Mór (Sipos Gábor) és Veress Endre (Tóth Krisztián) történetíróknak, Entz Géza művészettörténésznek (Boér Ilka), illetve azoknak a jelentős személyeknek – Bánffy Miklósnak (Toth Szilárd), Kós Károlynak (Fodor János) és báró Kemény Zsigmondnak (Vigh Tímea) – a rövid életrajzát tartalmazza, akik a Magyar Történeti Intézet keretében, 2023 novemberében megszervezésre kerülő *Transzilvanizmus konferencia* fő témái voltak. Ezzel kapcsolatban egyetlen kritika, hogy az eddig megjelent évkönyvek 26 személyiséget felvonultató panteonjában mindössze egy nő szerepel. Nem meglepő, hogy bemutatása női szerző tollából született.

A *Könyvszemle* rovat célja a romániai magyar és román, illetve a magyarországi szakma legfrissebb eredményeinek a megismertetése és egymáshoz közelítése. A 2023-as évkönyv az utóbbi évek magyar, román és angol nyelvű könyvtermésének hét darabját mutatja be. A *Krónika* rovatban pedig a kolozsvári Magyar Történeti Intézet 2023-as tevékenységéről, rendezvényeiről kapunk képet. A híradásokból látszik, hogy az Intézet egyre nagyobb súlyt fektet a tudomány-népszerűsítésre. 2023-ban a hagyományosnak tekinthető rendezvények mellett (úgy mint a doktorandusz konferencia, a Nyílt Napok és a történelemtanárok konferenciája) az Intézet munkatársai több műhelytanácskozást, tudományos ülészakot és egy nagyszabású nemzetközi konferenciát is szerveztek.

Végszó gyanánt elmondható, hogy az ismertetés tárgyát képező kötet egy igen jól sikerült kiadvány. A benne közölt tanulmányok szerzői széles körű tájékozottságról tesznek tanúságot, a szövegek érdekesek és gondolatébresztőek. Az értekezések némelyikének személyes hangvétele és az erdélyi magyar történetírás vonatkozásában újszerű perspektívája felüdülésként hatott számomra. Örvendetesnek tartom, hogy az Intézet diákjai jelentős súllyal és színvonalas írásokkal szerepelnek a szerzők között.

Both Noémi Zsuzsanna